

Паславська В. В.

Институт предпринимательства и перспективных технологий
Национального университета «Львовская политехника»

Квасний Л. Г.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ ТУРИЗМА В КАРПАТСКОМ РЕГИОНЕ УКРАИНЫ

Резюме

Охарактеризованы туристические ресурсы Украинских Карпат, приведены общие характеристики сильных и слабых сторон, возможностей и угроз природно-ресурсного потенциала в Украинских Карпатах. Исследованы основные проблемы развития туристической индустрии Карпатского региона. Проанализировано современное состояние туризма в Украинских Карпатах, его особенности и перспективы развития.

Ключевые слова: туризм, туристический продукт, туристические ресурсы, Карпатский регион, познавательный туризм, природно-ресурсный потенциал.

Paslavska V. V.

Institute of Business and Technology Policy
National University «Lviv Polytechnic»

Kvasniy L. G.

Drohobytsky State Pedagogical University named after Ivan Franko

FEATURES TOURISM IN THE CARPATHIAN REGION UKRAINE

Summary

The characteristic tourism resources in the Ukrainian Carpathians, are common characteristics of strengths and weaknesses, opportunities and threats to natural resources in the Ukrainian Carpathians. The basic problems of the tourism industry in the Carpathian region. The current state of tourism in the Ukrainian Carpathians, its peculiarities and prospects.

Key words: tourism, tourism product, tourism resources, the Carpathian region, cognitive sciences, natural resource potential.

УДК 330.101

Пугач О. А.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ»

Досліджено теоретичні концепції економічної безпеки держави. Охарактеризовано еволюцію поглядів на зміст загроз економічній безпеці держави. Визначено сучасні підходи до визначення економічної сутності категорії «загроза економічній безпеці держави».

Ключові слова: економічна безпека держави, загроза, теоретичні підходи.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток міжнародного економічного співробітництва в рамках глобалізації світової економіки супроводжується як позитивними змінами в системі світових економічних відносин, так і виникненням негативних чинників, що справляють деструктивний вплив на розвиток окремих держав чи регіонів.

З одного боку, розширення міжнародного співробітництва сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, а з іншого боку, в умовах глобалізації відбувається зіткнення національних економічних інтересів різних країн, що викликає чимало ризиків та загроз для економічної безпеки слаборозвинених держав та держав, що розвиваються.

Тому в сучасних умовах глобалізації, що доповнюються затяжною рецесією світової економіки, проблема забезпечення економічної безпеки держави набуває особливої актуальності, а захист національних економічних інтересів від низки викликів та загроз національній безпеці стає першочерговим завданням в рамках забезпечення економічного розвитку будь-якої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленням теорії економічної безпеки займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Наприкінці ХХ ст. вперше проблеми визначення загроз економічній безпеці були висунуті у публікаціях російських учених Л. Абалкіна, С. Глазьєва, А. Архипова, А. Городецького, Б. Михайлова, Н. Агадуліна, В. Сенчагова, А. Татаркіна, В. Тамбовцева, Є. Олейнікова та ін. У цей самий час в Україні Г. Пастернак-Таранушенко започаткував екосистейт – науку про економічну безпеку.

Сьогодні проблеми забезпечення стійкості національної економіки перед негативним впливом широкого кола загроз в контексті забезпечення економічної безпеки держави широко актуалізуються у працях вітчизняних науковців, зокрема З. Варналія, В. Гейця, О. Барановського, В. Шлемка, І. Бінька, О. Власюка, М. Єрмошенка, В. Кириленка, В. Онищенко, Я. Жаліла, С. Кіреєва, А. Гальчинського, Б. Губського, Т. Ковальчука, Ф. Медвідь, В. Мунтіяна, А. Сухорукова, О. Новікової, С. Пирожкова, О. Комеліної, О. Саєнка, С. Онищенко, О. Стародубцевої та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на масштабні дослідження в даній сфері, на сьогодні теорія економічної безпеки розроблена не в повній мірі. Про це свідчить відсутність у науковій літературі єдиного розуміння окремих понять в системі економічної безпеки, зокрема, загроз економічній безпеці держави, до того ж й саму економічну безпеку держави різні науковці трактують по-різному.

Мета статті. Основною метою даного дослідження є узагальнення теоретичних підходів до визначення економічної сутності категорії «загроза економічній безпеці держави».

Виклад основного матеріалу. Еволюція теоретичних концепцій економічної безпеки держави, фундаментальною основою яких є захист національних економічних інтересів від реальних та потенційних загроз розпочалася на етапі створення соціальних організацій та формування державності. Тому окремі питання економічної безпеки, зокрема, уявлення про економічні інтереси як категорію економічної теорії та їх захист від різного роду ризиків і загроз розглядалися ще стародавніми мислителями Аристотелем, Демокритом, Епікуром та Платоном. Подальші дослідження в даному напрямку проводилися різними представниками економічної думки від Н. Макіавеллі, Т. Гоббса до класиків А. Сміта, Д. Рікардро, представників марксизму К. Маркса, Ф. Енгельса та інших науковців, зокрема, Г. Плеханова, М. Вебера.

Формування поняття «економічна безпека» як системної категорії економічної теорії, а також суміжних з нею понять таких як «національний економічний інтерес», «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека» та інших розпочалося лише у ХХ-ХХІ ст. й триває до цього часу.

Більшість зарубіжних і вітчизняних вчених приримуються позиції, згідно з якою в основу сучасного трактування економічної безпеки держави має бути покладений захист національної економіки, зокрема, національних економічних інтересів від сукупності ризиків та загроз, що виникають як всередині держави, так і за її межами.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, визначено, що економічна безпека держави – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому еко-

номічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [1].

Сучасне трактування поняття «економічна безпека держави» сформувалося виходячи із розуміння суті основних загроз національній економічній безпеці та шляхів захисту від них. Такий підхід склався історично при формуванні трьох основних концепцій економічної безпеки держави, а саме: камералістської концепції захисту зовнішньоекономічної безпеки, кейнсіанської концепції захисту від внутрішніх макроекономічних загроз та інституціональної концепції захисту від адміністративних бар'єрів (табл. 1).

Вперше загрози економічній безпеці держави були виділені у камералістській концепції економічної безпеки держави, основоположником якої вважається німецький економіст ХІХ ст. Ф. Ліст – автор монографії «Національна система політичної економії» (1841 р.) [5], в якій піддавалася критиці класична політекономія. У даній концепції увага акцентувалася на зовнішньоекономічних загрозах, які були актуальними для малорозвинених країн, що потребували захисту національних економічних інтересів від посилення впливу розвинених країн, наприклад, Великобританії. Завдяки захисту національних економічних інтересів, під якими прихильники камералістської концепції розуміють захист національного бізнесу від іноземного через протекціонізм шляхом запровадження ввізного мита, окремі «периферійні» країни змогли зайняти місце серед країн-лідерів (наприклад, Німеччина чи США).

У першій половині ХХ ст. необхідність забезпечення національної економічної безпеки усвідомили й розвинені країни. Якщо до цього часу вважалось, що небезпеку для економіки країни становлять зовнішні загрози, зокрема посилення конкуренції з боку економічно сильних країн, то в період Першої світової війни та Великої депресії, коли високорозвинені країни опинилися на порозі економічної катастрофи, до якої не були причетні підступи зовнішніх конкурентів, стало зрозумілим, що при захисті національної економічної безпеки необхідно протидіяти не лише зовнішнім, а й внутрішнім руйнівним впливам.

У зв'язку з цим у 1930-х рр. виник новий підхід до розуміння економічної безпеки держави – концепція державного регулювання економіки Дж. Кейнса. Кейнс вважав, що головною загрозою для національної економіки – безробіття та економічна депресія, а не конкуренція іноземних товарів, і

Таблиця 1

Еволюція розуміння змісту загроз економічній безпеці держави

Розуміння головної загрози національній економічній безпеці	Концепція економічної безпеки	Час виникнення, основоположник концепції	Мета підвищення рівня національної економічної безпеки	Інструменти захисту національних економічних інтересів від головних загроз
Конкуренція чи інші дії зарубіжних країн	Камералістська концепція	40-і роки ХІХ ст., Ф. Ліст	Економічна незалежність	Протекціоністська торгова політика
«Провали» ринку – нестабільність економічного зростання, безробіття, інфляція	Кейнсіанська концепція	30-і роки ХХ ст., Дж. М. Кейнс	Економічна і соціальна стабільність	Державне регулювання виробництва, зайнятості та грошового обігу боротьба з тіньовою економікою
«Провали» держави – адміністративні бар'єри, пошук ренти	Інституціональна концепція	80-і роки ХХ ст., Е. де Сото	«Верховенство права», захист прав власності	Зниження рівня платежів та послаблення реєстраційних процедур, боротьба з бюрократією і корупцією

Джерело: складено автором за даними [4, с. 17]

закликав до активного регулювання господарської діяльності шляхом держзамовлень, субсидій, адміністративного контролю за конкуренцією [6, с. 63].

На основі кейнсіанської концепції був розроблений «новий курс» Ф. Рузвельта зі зміцнення економічної безпеки США та відновлення економічного потенціалу країни після економічної кризи 1929–1933 рр. Вихід економіки США з Великої депресії передбачався через державну підтримку грошово-фінансової та банківської системи, стимулювання приватних інвестицій за допомогою податкових пільг, стабілізацію цін шляхом девальвації долара та регулювання інфляції, монополізму й конкурентної боротьби. Це водночас дозволяло проводити ефективну соціальну політику, що сприяло підтримці соціальної стабільності в суспільстві й швидкому нарощенні економічного потенціалу США.

Після Великої депресії був сформований принципово новий підхід до національної економічної безпеки – від економічної безпеки індивіда до економічної безпеки держави та суспільства в цілому. У цей період у США була створена перша в історії державна структура з економічної безпеки – федеральний Комітет з економічної безпеки (1934 р.), що займався виявленням загроз та небезпек для національної економіки й розробкою та впровадженням заходів з їх ліквідації. На сьогодні аналогічні структури є в більшості країн світу.

У середині ХХ ст. вплив кейнсіанства дещо послабився, натомість спостерігалось відродження неокласичної економічної теорії. Неокласики другої половини ХХ ст. (зокрема, М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелнер, Г. Уоліч, А. Лаффер, К. Джозеф, Дж. Хау, А. Селдон) підкреслили обмеженість державного регулювання, на відміну від прихильників кейнсіанства. Незважаючи на це, «неокласична контрреволюція» зберегла кейнсіанську концепцію національної економічної безпеки. Дещо змінилося лише розуміння пріоритетів у визначенні загроз – наприклад, боротьба з інфляцією стала вважатися важливішою, ніж боротьба з безробіттям.

У 70-ті роки ХХ ст. в зв'язку із загостренням проблем обмеженості ресурсів у глобальному масштабі активізувалися дослідження загроз регіональної та глобальної економічної безпеки (праці Дж. Лючіані, В. Кабле, Б. Гріра, М. Кахлера, Г. Пуарсона).

У кінці ХХ ст. на зміну кейнсіанській та неокласичній концепції економічної безпеки держави прийшла інституційна концепція національної економічної безпеки Е. де Сото [7], представники якої відсувають на другий план зовнішньоекономічні, а також внутрішні макроекономічні загрози й акцентують увагу на адміністративних бар'єрах як головних загрозах економічній безпеці держави. Е. де Сото пояснив причини зростання «тіньової економіки», основна з яких – бюрократичні перешкоди вільній конкуренції. Автор підкреслив, що з часів меркантилізму (XVI–XVIII ст.) держава узурпувала право мотивувати одні види економічної діяльності і забороняти інші. Згідно з інституційним підходом Е. де Сото головними загрозами національній економічній безпеці є адміністративні бар'єри, а саме: «неефективні» закони або «неефективне» виконання «ефективних» законів. Усунення цих загроз має проводитися шляхом прийняття нових законів, які відповідали б нормам економічної демократії, та здійснення жорсткого контролю за належним виконанням цих законів.

На сучасному етапі розвитку суспільства три основні вищевикладені концептуальні підходи до розуміння економічної безпеки держави не заперечують, а взаємодоповнюють один одного. Адже загрози національній економіці можуть створюватися й зарубіжними конкурентами (про що зазначав Ф. Ліст), і «провалами ринку» (на що звертав увагу Дж. М. Кейнс), і «провалами держави» (як вважав Е. де Сото).

Таким чином, проблема визначення економічної сутності основних понять економічної безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну безпеку від традиційної економічної теорії та концепції економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації.

Складність визначення змісту категорії «загроза економічній безпеці держави» полягає в тому, що дане поняття не притаманне класичній економічній теорії, розглядається лише в рамках національної безпеки як окремий різновид загроз національній безпеці, є недостатньо розробленим з позицій економічної безпеки держави і поза дисципліною «економічна безпека» як економічна категорія практично не застосовується.

На сьогодні в науковій літературі існує значна невизначеність щодо трактування терміну «загроза» (threat), а також сформувався різні підходи щодо дослідження загроз економічній безпеці. Широко використовується набір спеціалізованих термінів для вимірювання рівня шкідливого впливу певного явища чи події, серед яких найпоширенішим є «ризик» (risk), «небезпека» (hazard), до того ж різні науковці часто розглядають дані терміни як синоніми або надають їм взаємно неузгодженого змісту. Необхідно чітко визначити особливості та взаємозв'язки цих понять у системі економічної безпеки держави.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння сутності економічної безпеки держави можна представити причинно-наслідковий зв'язок основних її теоретичних понять, а саме: національні економічні інтереси – економічні загрози – економічна безпека держави (рис. 1).

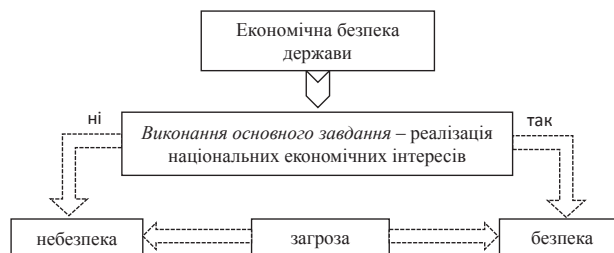

Рис. 1. Причинно-наслідковий зв'язок основних теоретичних понять, що визначають сутність економічної безпеки держави

Джерело: авторська розробка [8, с. 14]

Ключовою категорією економічної безпеки держави з позицій її забезпечення є загроза економічній безпеці в процесі реалізації національних економічних інтересів. Як відзначив російський науковець, фахівець з питань економічної безпеки держави Сенчагов В.К. [9], система економічної безпеки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні будується на основі

тріади: «інтереси – загрози – захист». Якщо національні економічні інтереси захищені від деструктивного впливу різного роду загроз забезпечується найвищий рівень економічної безпеки держави. У випадку недостатнього рівня захисту національних економічних інтересів від небезпечного впливу економічних загроз має місце протилежна небезпечна ситуація в економічній системі держави.

У чинному законодавстві України відсутнє трактування поняття «загроза економічній безпеці держави». Офіційно визначено сутність загроз національній безпеці і серед них виділяють перелік сучасних загроз в економічній сфері, але визначення даного поняття серед основних термінів не наведено. Вітчизняні науковці дають визначення даній категорії і розуміють під загрозами економічній безпеці держави явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

У зарубіжній науковій літературі проблема визначення економічної сутності поняття загроза економічній безпеці держави розроблене значно ширше, зокрема, російськими науковцями надано кілька десятків відмінних визначень даної категорії. Більшість зарубіжних науковців притримуються позиції, що у широкому розумінні загроза економічній безпеці держави – це наявність і дія реальних або потенційних сил і чинників, які можуть стати дестабілізуючими по відношенню до особи, соціальної чи економічної системи та нанести їм збиток або повне знищення [10].

Узагальнення та систематизація існуючих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі трактувань поняття «загроза економічній безпеці держави» дозволило дійти до висновку, що економічні загрози – це наявні чи потенційно можливі процеси, явища, умови і чинники, які створюють небезпеку та перешкоджають реалізації національних економічних інтересів.

Висновки і пропозиції. Основи формування теорії економічної безпеки держави були закладені з початком розвитку економічної думки але виокремлення даної проблематики в окремий напрям наукових досліджень розпочалося порівняно недавно. Цим пояснюється несформованість категоріального апарату економічної безпеки держави, відсутність єдиного теоретико-методологічного та прикладного забезпечення економічної безпеки в контексті захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Проблема розкриття економічної сутності загроз економічній безпеці держави пов'язана з тим, що у наукових джерелах для позначення несприятливих чинників чи явищ використовується ще декілька подібних за змістом категорій.

У результаті узагальнення теоретичних підходів до розуміння економічної сутності загроз необхідно зазначити, що в історичному аспекті за різних умов соціально-економічного розвитку суспільства на перший план виходили або внутрішні, або зовнішні загрози, в зв'язку з чим виникали особливості в розумінні змісту загроз. При цьому економічна сутність категорії «загроза економічній безпеці держави» розглянута недостатньо та потребує подальшого дослідження в рамках формування категоріального апарату економічної безпеки держави.

Список літератури:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Мінекономіки України від 02.03.2007 р. № 60 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (втратила чинність від 29.10.2013 р.).
3. Економічна безпека: навч. посіб. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. – К. : Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. – 368 с.
4. Лопатин В. Экономические трансформации / В. Лопатин // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Том 5. – № 1. – С. 16-27.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Перевод с немецкого / Ф. Лист [пер. под ред.: Трубников К.В.]. – С.-Пб. : А.Э. Мартенс, 1991. – 486 с.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Экономика, 1993. – 507 с.
7. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Сото. – М. : Catallaxy, 1995. – 320 с.
8. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення : [монографія] / О.В. Комеліна, С.В. Онищенко, А.В. Матковський, О.А. Пугач. – Полтава : ПолтНТУ, 2013. – 202 с.
9. Экономическая безопасность России: Общий курс : учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
10. Самушенков Т.В. Современные угрозы экономической безопасности России / Т.В. Самушенков // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 73-1. – С. 405-408.

Пугач А. А.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

ЕВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ «УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»

Резюме

Исследованы теоретические концепции экономической безопасности государства. Охарактеризована эволюция взглядов на содержание угроз экономической безопасности государства. Определены современные подходы к определению экономической сущности категории «угроза экономической безопасности государства».

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угроза, теоретические подходы.

Pugach A. A.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

EVOLUTION THE THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CATEGORY «THREAT TO ECONOMIC SECURITY OF THE STATE»

Summary

The theoretical concepts of the economic security of the state were investigated. It was characterized the evolution of views on the content of the threats to economic security of the state. The current approaches to determining the economic essence of the category «threat to economic security of the state» were defined.

Key words: economic security of the state, threat, theoretical approaches.

УДК 65.016.7

Рубан В. М.

Національний університет харчових технологій

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИЗИ ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Досліджено теоретичні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців щодо визначення понять «криза», «криза підприємства» і «антикризове управління». Узагальнено напрацювання вчених щодо визначення причин, видів, характеру, глибини криз. Продовжено роботу з дослідження особливостей трактування поняття «антикризове управління». Запропоновано власне визначення понять «криза», «криза підприємства», «антикризове управління».

Ключові слова: криза, криза підприємства, причини криз, основні види криз, руйнівна криза, оздоровча криза, глибина протікання кризи, антикризове управління.

Постановка проблеми. Поява антикризового управління продиктована необхідністю оздоровлення численних підприємств, що функціонують в стані хронічної неплатоспроможності. Виходячи з потреби, сформувався спрощений зміст цього поняття, тобто під ним розуміють або управління діяльністю підприємства, що впало в стан кризи, або управління, націлене на виведення підприємства з цього стану [1].

Метою статті є дослідження і систематизація науково методичних підходів до трактування кризи та антикризового управління, формування авторського бачення та підґрунтя до подальшої роботи в дослідженні антикризового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження ґрунтується на наукових роботах Грязновой А.Г., Лігоненко Л.О., Родіонової Н.В., Бланка І.О., Короткова Е.М., Жарковської О.П., Бродського Б.Є., Василенко В.О., Попова Р.О., Іванюти С.М., Асаула А.М., Покристана П.А. та інших авторів.

Виклад основного матеріалу. В літературі існує багато підходів до визначення кризи. Поняття «криза» – одне з найбільш складних, яке має багато змістових відтінків інтерпретацій та різних характеристик. Поняття «криза» (від грецького *krisis* – поворотний пункт, рішення) – це різкий крутий перелом, скрутне становище. Аналіз наукових праць Бланка І.О., Попова, Р.О., Чернявського А.Д., Асаула А.М., Князя І.П., Коротавої Ю.І., Жарковської О.П., Бродського Б.Є., Абалкіна Л.І., Богданова А.А. та інших дав підставу для виділення наступних визначень цього поняття:

- кризи являють собою стан нестійкості, що породжується зовнішніми і внутрішніми чинниками, який періодично переживає будь-яка функціонуюча і розвиваюча система. Під кризою в широкому сенсі слова зазвичай розуміється такий стан організації, яке передувє її переходу в іншу якість. Зміна якості може не відбутися, якщо менеджменту вдається подолати антагонізми у вну-

трішньому і зовнішньому середовищі організації. Це можуть бути різні способи узгодження або підпорядкування інтересів складових частин єдиної мети організації, а також інші форми забезпечення її життєстійкості. При неузгодженні інтересів вищеназаним шляхом іншим неминучим варіантом розв'язання кризи стає зміна якісного стану організації, її руйнування [2];

- криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи полягає в тому, що вона загрожує руйнацією системи (частково або повністю) [3];

- криза – глибокий розлад, різкий перелом, період загострення протиріч у процесі розвитку будь-якої сфери людської діяльності;

- криза – завершення або перелом у ході деякого процесу, що має характер боротьби: до «кризи» боротьба йде, положення є невизначеним, вагається; момент кризи є кінець цієї невизначеності і коливання – перемога однієї сторони або примирення обох: починається нове, організаційно інше, ніж раніше [4];

- криза – це крайнє загострення внутрішньо-виробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації із зовнішньо-економічним середовищем [5].

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення кризи, автором пропонується розглядати кризу як процес суттєвого погіршення звичного функціонування, що при подальшому загостренні та неподоланні призводить до руйнації, а за умов ефективного впливу на процес – до якісно нового стану.

Виходячи з наведеного вище, кризу на підприємстві прийнято розуміти як процес змін, руйнування сформованої структури зв'язків, відносин, виходом з якого може стати або заново сформована структура зв'язків, відносин або ліквідація підприємства. Також криза – це: і припинення нормального процесу, і непередбачена подія, що